

Баш.ун-т., 1989. - С. 39 - 48

7. Ищенко Е.П., Водянова Н.Б. Алгоритмизация следственной деятельности: Монография / под ред. докт. юрид. наук, засл. деятеля науки РФ, проф. Е.П. Ищенко. М.: Юрлитинформ, 2010. - 304 с.

8. Драпкин Л. Я. Основы теории следственных ситуаций: Монография. Свердловск: Изд-во Урал.ун-та, 1987. - 164 с.

9. Тіщенко В.В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів: Монографія // Одеська національна юридична академія. - О.: Фенікс, 2007. - 260 с.

10. Шаталов А.С. Криминалистические алгоритмы и

программы. Теория. Проблемы. Прикладные аспекты. (Научное издание). М.: Лига Разум, 2000. - 252 с.

11. Возгрин И.А. Криминалистическая методика. Минск. 1983. - 280 с.

Бірюков Д. В.,

ад'юнкта кафедри загальноюридичних дисциплін
Луганського державного університету внутрішніх
справ ім. Е.О. Дідоренка

Надійшла до редакції: 26.03.2016

УДК 343.98

ПСИХОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Калугін В. Ю.

У статті розглянуто проблеми застосування спеціальних знань у галузі психології, залучення спеціаліста-психолога під час досудового розслідування, в ході застосування психологічного впливу при проведенні гласних та негласних слідчих (розшукових) дій. Особливості психологічного забезпечення проведення огляду, обшуку, слідчого експерименту, допиту неповнолітнього, потерпілого, складання психологічного портрету злочинця та використання психологічних знань при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій

Ключові слова: спеціальні знання психології, психологічний вплив, подолання протидії, психологічний портрет злочинця, слідчі (розшукові) дії,

В статье рассмотрены особенности применения специальных знаний в области психологии в ходе уголовного производства, в части психологического воздействия при проведении гласных и негласных следственных (розыскных) действий, участия специалиста-психолога на досудебном следствии. Особенности психологического обеспечения проведения осмотра, обыска, следственного эксперимента, допроса несовершеннолетнего, потерпевшего, составления психологического портрета преступника и использования психологических знаний при проведении негласных следственных (розыскных) действий.

Ключевые слова: специальные знания психологии, психологическое воздействие, преодоления противодействия, психологический портрет преступника, следственные (розыскные) действия.

In the article the features of application specific knowledge in the field of psychology in the course of criminal proceedings.

The characteristic features of tactics. associated with the use of psychological agent that uses the investigator in collecting evidence during the investigation.

The attention that in determining the tactical features of the preparatory work and the stage of overt and covert investigation (investigation) activities, of particular importance is the use of knowledge in the field of psychology by bringing expert-psychologist. On the basis of the psychological data type traits interrogated, specialist psychologist advises the investigator's choice of the initial direction of the interrogation, provides assistance in establishing psychological contact with the interrogators drawing a psychological portrait of a

criminal, makes recommendations on the definition of measures of psychological influence on people who take part in the investigation (investigation) activities.

The features of psychological support of the investigation (investigative) Action - inspection, search, investigative experiment, the juvenile interrogation, the victim and using the results of the psychologist during the covert investigation (investigation) activities.

Key words: special knowledge of psychology, psychological effects, overcome resistance, a psychological portrait of a criminal investigation (investigative) action.

Одним із чинників, який ефективно впливає на діяльність слідчого у частині планування, визначення відповідної стратегії і тактики поведінки під час підготовки та проведення слідчих (розшукових) дій, є використання спеціальних знань психології. Психологія дає можливість контролювати пізнавальні, вольові, емоційні процеси - мовні інтонації, жести, міміку, пантоміму, емоційно-ситуативні реакції, керувати цими процесами, і як результат - можливість слідчого правильно приймати процесуальні та тактичні рішення.[1, 22]

Встановлення обставин кримінального правопорушення, фактів, дій, які мають відношення до нього, в багатьох випадках можливо тільки в ході спілкування слідчого з потерпілими, свідками. При відтворенні фактів, суджень, висновків про обставини конкретного злочинного діяння, у таких осіб відбуваються складні психологічні процеси відновлення в пам'яті можливо забутих обставин. Для чого їм необхідно надавати певну допомогу, яка характеризується застосуванням психологічного впливу.

Окремі аспекти застосування в слідчій діяльності спеціальних знань у галузі психології розглядало багато вчених-юристів, насамперед Т.В. Авер'янова, В.П. Бахін, В.Д. Берназ, Р.С. Белкін, В.Л. Васильєв, В.Є. Емінов, П.П. Іщенко, Ю.Б. Ірхін, В.О. Коновалова, М.В. Костицький, В.М. Махов, В.О. Образцов, О.Р. Ратинов, Б.В. Романюк, О.Р. Россинська, Ю.В. Чуфаровський, Г.Г. Шиханцов та інші.

Однак, проблеми, які виникають в ході кримінального провадження, особливо під час визначення тактичних особливостей на підготовчому та робочому етапі проведення гласних та негласних слідчих (розшукових) дій, зумовлює необхідність подальшого вивчення та розроблення шляхів вдосконалення напрямів використання елементів психології в ході досудового розслідування.

У діяльності слідчого істотне значення набувають криміналістичні знання і досвід, які створюють умови для розуміння наявної інформації, її пошуку, правильного вибору необхідної інформації. Такі знання під час досудового розслідування рекомендують використати методів і засобів психологічного впливу, сутність якого полягає в спонуканні об'єкта приймати надв'язувану йому ідею або організувати свою поведінку в необхідному для правоохоронних органів напрямку.

Метою статті є дослідження особливостей застосування психологічних знань під час досудового розслідування.

Однією з характерних рис слідчої діяльності є подолання активного опору з боку зацікавлених осіб, які причетні до кримінального правопорушення. Слід врахувати, що такий організований опір може значно ускладнити діяльність слідчого, щодо розкриття і розслідування злочину.

Найбільш зацікавлений в цьому сам злочинець, який всіма силами активно протидіє слідчому шляхом шантажу, брехні, обману, наклепу, фальсифікації, підкупу. Нерівність в положенні слідчого і зацікавлених осіб визначається тим, що останні знають, які обставини правопорушення бажано приховати, а слідчий на початковому етапі розслідування не має уяви про факти, які можуть бути встановлені в подальшому. Підозрюваний має виграти у часі і ініціативі, змушуючи слідчого діяти в максимально ускладненій обстановці. [2, 34]

В той же час, у розпорядженні слідчого, на відміну від сторони захисту, є законні підстави та інструментарій для отримання доказової бази і він має право використовувати тактичні прийоми, в тому числі і які пов'язані з застосуванням психологічного реагента при суворому дотриманні правових та етичних норм. [3, 22] Застосування таких прийомів має специфіку, яка визначається відповідними вимогами.

1. Вплив має здійснюватися з урахуванням конкретних особливостей особи. Серед таких особливостей особистості перш за все слід враховувати тип темпераменту. [4, 9]

2. Необхідно знати загальні закономірності психіки людини і її розвиток.

3. Процес впливу, його елементи, зворотна реакція особи, на яке впливають, повинні заздалегідь плануватися і прогнозуватися. У плані передбачається конкретна послідовність, сукупність психологічних методів, які передбачається реалізувати в процесі впливу

4. Позитивне сприйняття впливу має обов'язково стимулюватися (зазначенням на досягнуті результати, словесним захопленням).

5. Вплив має строго обмежуватися процесуальними правочинами, ні в якому разі не повинні порушуватися права особи, при цьому обов'язково враховуються зовнішні умови, в яких він здійснюється.

6. Вплив завжди має бути комбінованим, реалізуватися з урахуванням можливого регулювання, зміни, порушення певного стану особи.

Безперечно, що використання психологічних прийомів під час підготовки та проведення слідчих гласних та негласних (розшукових) дій, іноді має вагоме значення. Так, огляд місця події, враховуючи його значення для подальшого розслідування, має бути проведений негайно, оскільки затягування проведення може призвести до змін обстановки, втрати слідів і доказів, забування очевидцями і свідками важливих для кримінального провадження обставин. Важливе значення для успішного проведення огляду, в психологічному плані, має

підготовча частина цієї слідчої дії, яка включає, окрім охорони місця події і підготовки та перевірки науково-технічних засобів, запрошення фахівців, доцільність поєднання професійного та - життєвого досвіду учасників слідчо-оперативної групи, їх психологічної сумісності в тому числі, готовності разом працювати, допомагати один одному, зберігати в будь-яких ситуаціях витримку, доброзичливість, самовладання, взаємну повагу, вміння швидко долати виникаючі конфлікти. [6, 7]

На думку В.О. Образцова, саме матеріальна обстановка місця події, стан потерпілого (або місцеперебування і стан трупа), наявність і характеристика тілесних ушкоджень на ньому, особливості пошкоджень одягу є важливим джерелом інформації для складання "психологічного профілю" злочинця, для встановлення механізму вчинення злочину тощо [5, 256]. Автор зазначає, що складання психологічного портрету злочинця [5, 257], є найбільш доцільним під час розслідування тяжких злочинів, а також у випадках, коли матеріальна обстановка місця події свідчать про можливу наявність відхилень у її поведінці та психіці особи, що причетна до кримінального правопорушення.

У психологічному аспекті обшук є складною і специфічною слідчою дією, найважливішим елементом якого є примус щодо особи у якій проводиться обшук. В ході обшуку слідчий та інші учасники оглядають і досліджують житло, різноманітні будівлі, ділянки місцевості, одяг і навіть тіло людини з метою виявлення інформації, необхідної для розслідування злочину.

Слідчому необхідно зробити аналіз розумових процесів осіб, які ховали шукані об'єкти та провести самому дії з відшукування і виявлення захованого. Для цього використовується метод рефлексії (слід поставити себе в становище особи у якій проводиться обшук, врахувати його професію, освіту, характер і звички, інтереси).

Слідчий до проведення обшуку володіє зазвичай дуже обмеженими, неповними даними щодо умов його проведення, об'єктах, які підлягають вилученню, місцях їх знаходження. Позитивні або негативні результати обшуку в першу чергу залежать від належної підготовки до його проведення. Така підготовка забезпечує своєчасне, планомірне його проведення, впевненість в успіху. Не належна підготовка, як правило, приводить до безсистемних пошукових дій, і в кінцевому підсумку викликає почуття невпевненість в успіху.

Проведення обшуку передбачає прояв слідчим різноманітних психологічних якостей, властивостей, професійних знань, умінь і навичок, до яких відносяться: підготовка до проведення обшуку; цілеспрямоване спостереження і правильний аналіз обстановки на місці проведення обшуку, спостереження за поведінкою особи у якій проводять обшук і т.д. [8, 226]

Обшук, який здійснюється найчастіше в умовах безпосереднього контакту з особами не зацікавлені в тому, щоб шукані предмети були знайдені, проходить в обстановці відкритої психологічної протидії зазначених осіб, і вони мають безпосередню можливість оцінити результативність діяльності слідчого, його індивідуально-психологічні, професійні якості. [7, 358]

Слідчий повинен враховувати, що злочинці в деяких випадках враховують цілий ряд факторів психологічного характеру:

- 1) розраховують на втому осіб, що проводять обшук;
- 2) закопують предмети в гній, чи в відхоже місце;
- 3) приховують об'єкти у ліжку важкохворого, чи ма-

лолітної дитини, на могилі близьких родичів;

4) виготовляють додаткові схованки;

5) організують конфліктну ситуацію з метою відволікти увагу від місця можливого переховування шуканого об'єкта. [9, 347]

До наступного часу проблемним на сьогодні залишається питання залучення до процесу розкриття та розслідування злочинів осіб, які володіють знаннями у галузі психології. [10, 179] Так, в ході проведення допиту одна з основних задач слідчого знайти потрібний індивідуально-психологічний підхід до допитуваного. Для більшості людей виклик до слідчого є незвичайною подією, що викликає занепокоєння та розгубленість.

Участь психолога в даному випадку, може налаштувати неповнолітнього свідка або потерпілого на надання правдивих показань [11,10], активізувати пам'ять допитуваного; спостерігаючи за його жестами та рухами тіла, під час розмови, дійти висновку щодо правдивості показань, ступеня хвилювання, наслідків щирого потрясіння, врахувати показання допитуваного при складанні психологічного профілю злочинця.

Психолог може створити невимушену атмосферу, згадати стан напруженості, недовіри до правоохоронних органів, перебороти негативістську позицію [12, 201].

На основі даних про психологічний тип, риси характеру допитаного, спеціаліст-психолог надає консультацію слідчому про вибір первинного напрямку допиту, можливі питання для встановлення психологічного контакту та отримання інформації про подію злочину та особу злочинця.

Ретельне вивчення соціальних, психологічних та інших характеристик потерпілого, певних особливостей його життєдіяльності значно оптимізує пошук злочинця. Надані психологу відомості про потерпілого в свою чергу можуть більш повно охарактеризувати особу злочинця і мотиви вчинення кримінального правопорушення, враховуючи, що між потерпілим і злочинцем найчастіше існує певний взаємозв'язок, адже злочинець найчастіше не випадково обирає жертву. [13,10]

З психологічної точки зору впізнання є слідчою дією, при якому особа сприймає пропонувані йому об'єкти, зіставляє, порівнює їх з уявними образами об'єктів, сприйнятих ним раніше і на цій основі приходять до висновку про їх тотожність, подібність або відмінність.

У процесі попереднього допиту, слід враховувати психофізіологічні особливості особи, що впізнає, психологічну характеристику його стану в момент сприйняття, а також фізичні особливості і ознаки сприйнятих їм об'єктів. Під час такого допиту слід враховувати об'єктивні і суб'єктивні фактори. До об'єктивних належать умови, за яких відбувалося сприйняття, характеристика об'єктів, що сприймаються - відстань до об'єкту, умови освітлення, тривалість спостереження, час, що минув з моменту сприйняття до пред'явлення для впізнання.

Під час попереднього допиту слід приділяти увагу і прикметам особи, стосовно її жестів, міміки, ходи, що можуть відображати психологічні особливості особи, її емоційно-вольову сферу, рід занять, звички, перенесені хвороби. Наприклад, поза особи видає звичку тримати руку за спиною, схрещувати їх перед грудьми, закладати одну руку за борт піджака, при жестикуляції людина притискає руку до грудей, що характеризує запевнення і обіцянки, розводить руки в сторони при здивуванні. [14,10]

Слідчий експеримент є сильним засобом психологічного впливу на його учасників, оскільки його результати нерідко наочно свідчать про можливість або неможли-

вість певного явища, події, а спростувати їх підозрюваному буває досить важко.

Якщо в звичайному житті людина діє, як правило, мимоволі, то в умовах слідчого експерименту у нього з'являється стан психологічної готовності, який мобілізує його психічні процеси, збільшує зосередженість; він робить вольові зусилля, щоб краще побачити, почути, запам'ятати. У повсякденній ситуації людина, занурена в свої думки, переживання, може чути будь-який звук, розмову, не звернути увагу на події, що відбуваються, не помітити яких-небудь змін в обстановці.

З іншого боку, в незвичайній ситуації злочину, відчуваючи душевне хвилювання, потрясіння, страх, людина в змозі діяти так, як він не зможе в обстановці слідчого експерименту. Так, тікаючи з місця події, злочинець може перестрибнути через широкий рів, подолати високий паркан, але не зуміє повторити ці дії в процесі слідчого експерименту. [15,99]

Суттєвою особливістю багатьох завдань, що виникають в розшуковій діяльності, є невідомість або високий ступінь невизначеності самих об'єктів розшуку. Якщо таким об'єктом є конкретна особа, то одним із шляхів формування джерела інформації про нього може бути розробка психологічної моделі (портрета) передбачуваного злочинця, на основі якої буде укладена тактика його розшуку.

При виконанні доручень слідчого про проведення негласних слідчих (розшукових) дій специфічним є процес встановлення психологічного контакту суб'єктів оперативної-розшукової діяльності з іншими її учасниками (об'єктами), вміння використати прийомів і правил мовного і немовного характеру, наприклад, спілкування оперативного працівника з особами злочинного середовища. Проведення розвідувальних опитувань, залучення окремих представників злочинного середовища до таємного співробітництва супроводжується сильним психологічним протистоянням. Прийняття рішень у такій ситуації є гострою боротьбою мотивів, це складний, з психологічної точки зору, процес. Виникає складне завдання - переорієнтувати свідомість людини, змінити його мотиваційну сферу та життєві орієнтації, послабити психологічні зв'язки із злочинним оточенням, залучити його на свою сторону. Для цього потрібні специфічні, засновані на глибокому знанні психологічних закономірностей спілкування в оперативній-розшуковій діяльності тактичні прийоми встановлення контактів, позитивного психологічного впливу оперативного працівника на правопорушника. Саме через діяльність її суб'єкт при оперуванні з об'єктами зовнішнього світу виявляє свою внутрішню сутність, водночас позначаючи властивості цих об'єктів. Наприклад, до проведення негласної слідчої (розшукової) дії, пов'язаної з накладанням арешту на поштово-телеграфну кореспонденцію повинні бути отримані і проаналізовані дані:

1) про психологічний портрет особи, на кореспонденцію якої накладений арешт і членів його родини;

2) про рівень культури особи, на кореспонденцію якої накладений арешт і членів його родини, про інтереси, звички;

3) про професійні навички, хобі;

4) про образ і розпорядок життя;

5) кому найбільше довіряє особа, на кореспонденцію якої накладений арешт, хто, крім неї, може знати про інформацію яка цікавить слідство.

Важливо правильно представити психологічний портрет такої особи, для щоб уявляти про її можливості при-

ховувати інформацію. Найчастіше злочинець вибирає для приховання інформації такий спосіб, що здається йому надійним з позиції його професії, життєвого досвіду, звичних уявлень. Це може бути як специфічний жаргон, так і прихований текст який написаний речовиною яка виявляється тільки під УФ- променями.

Учасники злочинної групи нерідко користуються одними способами передачі і приховання інформації яка цікавить слідство. Це важлива психологічна обставина повинна враховуватися при накладання арешту на кореспонденцію у членів злочинних організацій.

У будь-якому випадку варто виходити з того, що злочинець, припускаючи можливість накладання арешту на кореспонденцію, підготувався до протидії слідчому. Крім того, співробітнику оперативного підрозділу необхідно знати і розуміти психологію злочинних груп, яка формується за різними мотиваціями: спільність поглядів і інтересів; свідомо діяльність по створенню злочинної групи для вчинення злочину; етнічна спорідненість; економічна основа (конкуренція, вилучення, подавлення). У зв'язку з цим у членів злочинних груп формується різна психологія. [16, 85]

Це може бути усвідомлена чи неусвідомлена, випадкова або вимушена участь в злочинній групі чи злочинній організації.

Як висновок, активне впровадження у практику розкриття та розслідування злочину спеціальних знань у галузі психології позитивно вплине на якість слідчої діяльності. Використання допомоги спеціаліста-психолога та знання тактичних та психологічних особливостей під час підготовки та проведення слідчих дій буде сприяти в установленні індивідуально-психологічного підходу до учасників кримінального провадження, встановленні психологічного контакту, складанні психологічного портрету особи, що значно оптимізує встановлення істини та пошук злочинця.

Література:

1. Барко В.І., Ірхін Ю.Б., Нещерет Т.В., Шаповалов О.В. Професіографічний опис основних видів діяльності в органах внутрішніх справ України: Практичний посібник. - К.: Київський нац. ун-т внутр. справ, ДП "Друкарня МВС", 2007. - 100 с.
2. Психологія слідчої діяльності: навчальний посібник / В.Г. Андросюк, О.М. Корнєв, О.І. Кудерміна та ін.: за заг. ред. Л.І. Казміренко. - К.: Правова єдність, 2009. - 200 с.
3. Селиванов Н. Критерии допустимости применения тактических приемов при расследовании // Законность. - 1994. № 3 - С. 26-28.
4. Рубинштейн, С.Л. О мышлении и путях его исследова-

ния / АН СССР, Ин-т филос. - М.: изд-во АН СССР, 1958. - 145 с.

5. Образцов В.А. Выявление и изобличение преступника / В.А. Образцов. - М.: Юристъ, 1997. - 336 с.

6. Глазырин, Ф. В. Психология следственных действий : учеб. пособие для вузов МВД СССР / Ф. В. Глазырин. Волгоград, 1983. - 136 с.

7. Романов В.В. Юридическая психология. Учебник. - М.:Юрист, 1998.-436 с.

8. Юридична психологія: підручник / Александров Д.О., Андросюк В.Г., Казміренко Л.І. та ін.: заг. ред. Л.І. Казміренко, Є.М. Моїсєєва. - Вид. 2-є, доопр. та доп. - К.: КНТ, 2008. - 352 с.

9. А. В. Дулов. Судебная психология (учебное пособие). Изд. 2-е, исправленное и дополненное. Минск, "Высшая школа", 1975. - 464 с.

10. Волобуєва О.О. Особливості застосування спеціальних знань психолога під час досудового розслідування у справі // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності - №4, 2010 - С. 178-184

11. Сорокотягин И.Н. Понятие и виды взаимодействия следователя и сведущих лиц (специалистов, экспертов) / И.Н. Сорокотягин // Тактика и психология взаимодействия следователя и эксперта : межвуз. сб-к. науч. тр. / отв. ред. Н.И. Сорокотягин. - Свердловск : СЮИ, 1989. - 117 с.

12. Марчак В.Я. Використання спеціальних психологічних знань при розслідуванні умисних убивств / В.Я. Марчак // Науковий вісник НАВСУ. - 2001. - № 5. - С. 198-203.

13. Россинская Е.Р. Криминалистически значимая информация о лицах при расследовании компьютерных преступлений / Е.Р. Россинская // Человек как источник криминалистически значимой информации: материалы всероссийской межведомственной научно-практической конференции (Саратов, 2002 г.): в 2 ч. Ч. 1 / под ред. А.М. Зинина, М.Н. Шухнина. - Саратов : СЮИ МВД России, 2002. - 184 с.

14. Чуфаровский Ю.В. Юридическая психология. - М., "Издательство Проспект", 2006 - 205 с.

15. Белкин Р.С. Теория и практика следственного эксперимента / Белкин Р.С.; Под общ. ред.: Винберг А.И. - М.: Изд-во ВШ МВД СССР, 1959. - 171 с.

16. Шевченко В.М., Эриашвили Н.Д., Цветков В.Л., Шаматава Н.Е., Аминов И.И. Психология оперативно-розыскной деятельности. Учебное пособие для студентов вузов, обучающихся по специальности "Юриспруденция" - Москва: ЮНИТИ-ДАНА, 2012. - 255 с.

Калугін В.Ю.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри криміналістики
НУ "Одеська юридична академія"
Надійшла до редакції: 28.03.2016

УДК 343.12

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ПРОВЕДЕННЯ ОБШУКУ НА ОБ'ЄКТАХ НЕРУХОМОСТІ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ

Корякін Р. В.
Яковенко М. О.

У статті визначені проблемні питання обшуку на підприємствах, установах та організаціях. На підставі юридичного аналізу здійснено класифікацію об'єктів нерухомого майна юридичних осіб, на яких може бути проведено обшук. Розглянуто процесуальний порядок збору інформації про юридичну особу та її нерухоме майно. Розроблені власні пропозиції щодо внесення змін до чинного кримінального процесуального закону
© Р.В. Корякін, М.О. Яковенко, 2016

нодавства з метою удосконалення нормативно-правового регулювання проведення обшуків за місцем знаходження нерухомого майна юридичних осіб.

Ключові слова: обшук, нерухоме майно, юридична особа, підприємство, організація, установа.

В статье рассмотрены проблемные вопросы обыска на предприятиях, учреждениях и организациях. На основании юридического анализа осуществлена клас-

**ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ
ПРАВНИЧИЙ ЧАСОПИС**